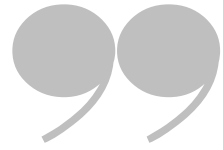

TAKÁTS JÓZSEF

Elsődleges kontextusok

Petőfi Sándor: *A nemzetgyűléshez*

Ott álltok a teremnek küszöbén,
Melyből a nemzet sorsa jön ki majd,
Megálljatok, ne lépjetek be még,
Hallgassátok ki intő szózatom...
Egy ember szól, de milliók nevében!

Az a hon, melyet őseink szereztek
Verítékökkel s szívök vérivel,
Az a hon többé nincs meg, csak neve
Bolyong közöttünk, mint a temetőből
Éjféli órán visszajött kísértet...
Az a hon többé nincs meg, falait
Elmorzsolák a mult kor férgei,
S az új vihar szétfújta födelét,
S lakói most az ég alatt tanyáznak,
Mint a vadállat és mint a madár.
Mit őseink egy ezredév előtt
Tevének, azt kell tenni most tinektek:
Bármily erővel, bármily áldozattal,
Bár mind egy szálig elvesztek belé,
Hazát kell nektek is teremteni!
Egy új hazát, mely szebb a réginél
És tartósabb is, kell alkotnotok,
Egy új hazát, ahol ne légyenek
Kiváltságok kevély nagy tornyai,
Sötét barlangok, denevértanyák,
Egy új hazát, hol minden szögletig
Eljusson a nap s tiszta levegő,
Hogy minden ember lásson s ép legyen.
Nem mondom én: a régi épületnek
Dobjátok félre mindenik követ,
De nézzetek meg minden darabot, mit
Alapnak vesztek, s amely porhatag már,
Vessétek azt el kérlelhetlenül,
Bármily szent emlék van csatolva hozzá,
Mert jaj a háznak, mely alapba' gyöngé,
Mert fáradástok akkor hasztalan lesz,
Egy perc jöhet, s az épület ledől,
S rosz gazda, aki mindig ujra épít,
S ma vagy holnap, de végre tönkre jut.

Számot vetett-e mindenik magával,
Minő dologra szánta el magát?
Nagy a dicsőség, melyet mindegyik
Szerezhet itten, de tudjátok-e,
Csak nagy munkáért jár ez a dicsőség!
Akit nem égő honfiérzelem
És tiszta szándék vezetett ide,
Kit a hiúság, vagy silány önérdék
Csábít e helyre, az szentségtelen
Lábbal ne lépjen e szentelt küszöbre,
Mert hogyha egyszer átlép és kijő majd,
Átok s gyalázat lesz kísérete,
Mellyel haza s később a sírba megy. –
Ti, kik szivébül bálványistenek
Ki nem szoríták az igaz nagy istent,
Kiknek szivében a honszeretet
Mint szentegyházi oltárlámpa ég,
Eredjetek be és munkáljatok,
Legyen munkátok oly nagy, oly szerencsés,
Hogy bámultában, majd ha látni fogják,
Megálljon rajta a világ szeme,
A bennlakókat vallja boldogoknak
És istenítse, akik építették!

I. A költemény politikája

Noha nem így szokás számontartani, *A nemzetgyűléshez* című költemény, e tanulmány tárgya, szerzőjének azon alkotása 1848-ból, amely talán a leginkább képes a forradalom értelmének megvilágítására. Hannah Arendt szavait idézve, „csak a forradalom olyan történelmi esemény, amely közvetlenül és megkerülhetetlenül felveti a kezdet problémáját”. Éppen ezt teszi *A nemzetgyűléshez* (eredeti címén, a Pesti Hírlapban megjelenve: „Pest, jul. 4.”): új kezdetként mutatja be elhangzásának politikai pillanatát. „Az antikvitás jól ismerte a politikai változást és a változással járó erőszakot, de egyikről sem vélte azt, hogy valami tökéletesen újat hoz létre” – írta az amerikai politikafilozófus,¹ a forradalom tehát jellegzetesen újkori jelenség, a történelem újrakezdésének az eseménye. Ekként állítja elénk Petőfi írásműve is. Számos más költeményében – például a *Nemzeti dalban* is – a várt vagy végbement forradalmat (a forradalommal azonosítható eseményt) visszatérésnek, a dicső, szabad múlt felújulásának tekintti a beszélő, a *revolutio* régi jelentésének megfelelően. *A nemzetgyűléshez* ellenben az új kezdet nagyjelenetét állítja elénk.

A három részre tagolt alkotás első öt sora vezet be bennünket a rákövetkező két-részes szónoklat egyszerű, ám igencsak színházias kerettörténetébe, amelyet így képzelhetünk el: négyszázegynéhány népképviselő vonul az alsóház ülésterme felé 1848. július 4-én, amikor megállítja őket még a terem ajtaja előtt a költemény beszélője. Ők – fiktív szereplők lévén mi mást tehetnének – megállnak és meghallgatják az „intő

¹ Hannah ARENDT, *A forradalom*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991, 27.

szózatot". E jelenetben minden szem a beszélőre tekint, egyedül őt halljuk, aki egyszerre főszereplő és rendező.² De ki ő, akinek a szava figyelmes várakozásra készítet négyszázvalahány embert, hogy beszéde végeztével (a költemény utolsó öt sorában) immár beengedje őket oda, ahová indultak, az ülésterembe? „Egy ember szól, de milliók nevében!” – ennyit mond magáról, s a jelenet szereplői a viselkedésükkel (megállnak, meghallgatják) elfogadják ezt az ő felhatalmazásuktól eltérő, az övékéénél – úgy tűnik – erősebb autoritást. A képviselőket épp most választotta meg az a nép, amelynek a nevében a beszélő megszólal, mégsem egyenrangúak vele. A képviselőket ugyanis egy-egy választókerület szavazati joggal rendelkező lakosai választották meg, a beszélő viszont milliók – talán érthetjük így: *az egész nép* – nevében beszél.

Megszólalása, az ötödik sor szóhasználata (majd láthatjuk, néhány későbbi soré is) *A nép nevében* című költeményt idézi. A Pesti Hirlapnak biztosan voltak olyan olvasói, akik jelen voltak 1847. március 16-án az Ellenzéki Kör estélyén, amelyen Petőfi elszavalta e művét.³ *A nép nevében* sikert aratott, s a költő ezt érthette úgy: a szabadelvű párti elit elfogadta őt népszószólóként. A valós 1847-es és a fiktív 1848-as esemény néhány verssor megfogalmazásával létrehívott párhuzamát az is indokolta, hogy az ellenzéki estély sok résztvevője 1848-ban népképviselő lett. *A nemzetgyűléshez* keretének fikciójában nekik kellett népszószólóként elfogadniuk a beszélőt. S hozzájuk hasonlóan a Pesti Hirlap olvasóinak, akik másfél évvel korábban az estélyről többek közt ezt olvashatták: „mennyire igaz, hogy nálunk is karöltve kezd járni az élet az irodalommal, hogy az élet bajainak, a nép bánata s örömeinek visszhangja az irodalom sziklafaláról kezd leghívebben visszazengeni. Irodalomról szólunk, mely megérdemli, hogy annak neveztessek, s az irodalom és művészet oly papjairól, kiknek fejére illeszté a felkentség jegyét isten és önlelkök ereje.”⁴

Lehetséges, hogy a *Pest, jul. 4.* című alkotás egykorú olvasói szakrális felhatalmazást éreztek ki az első öt sor jelenetéből és az ötödik sor önmeghatározásából, mégsem nevezném prófétának e beszélőt, csak népszószólónak, aki bár képes beszéddel él, mégis csak politikai szónoklatot tart, nem lát a jövőbe, nem ostorozza sem a népét, sem a vezetőit. Beszéde azon a politikai nyelven szólal meg, amely a legismertebb, legotthonosabb volt az akkori közvélemény számára – ám a szokásostól eltérően használta, megváltoztatta úgy, hogy az otthonossága lehetőleg mégis megmaradjon. „Az a hon, melyet őseink szereztek / Veritékökkel és szívök vérivel” – e felmondattal csak egyetlen szó betoldásával több a nemesi politikai szótár szokványos megfogalmazásánál, miszerint a hazát az őseink a vérük hullatásával szereztek. A betoldás, a „veritékökkel”, a hazát vérrel megszerző nemesség mellé beemeli a hon tagjai közé egyenrangú félként a pórnépet.⁵ Petőfi gyakori, virtuóz eljárása ez: egy ismert beszédmód el- és kisajátítása apró, ám nagy jelentőségű megváltoztatása által.

² Vö. Margócsy István megfigyelésével, miszerint Petőfi politikai verseiben a beszélő mindig magányos, elkülönülő, monologizáló. Lásd: MARGÓCSY István, *Petőfi szerepdilemmái* = *Uő, Petőfi-kísérletek*, Kalligram, Pozsony, 2011, 99.

³ Az estélyről mint az irodalmi vezérváltás (Vörösmarty–Petőfi) pillanatáról írt monográfiájában KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 295.

⁴ Pesti Hirlap 1847/849, március 19, 183.

⁵ A költemény e sorai ismét megidézik *A nép nevében*-t, e szövegrészt: „Apáitok megszerzék a hazát, / De rája a nép-izzadás csorog.”

A költemény második és harmadik része tehát politikai szónoklat, amely többnyire ismert politikai szótárakra, kép- és érvkészletre támaszkodik, ám némelyik kijelentése vagy utalása váratlanul érthette az olvasóit. Röviden összefoglalva, tézisszerűvé téve, a beszéd első része azt állítja, hogy a régi alkotmány érvénye – mint a haza politikai kerete – megszűnt; a nemzetgyűlés feladata az új alkotmánynak, a haza új keretének a megalkotása. A beszéd második része azzal a kérdéssel foglalkozik, milyen a jó és a rossz törvényhozó? Az első része leszögezi a nemzetgyűlés politikai feladatát (mintegy a trónbeszéd helyére állva), a második rész rámutat, mik a személyes, erkölcsi feltételei e feladat véghezvitelének? A költeményben nincs leírva ez a szó: alkotmány; helyén az „épület” metaforája áll. Az első rész teljes egészében e központi metafora – a hon, alkotmány, épület metaforaláncolat – köré épül, amely a szöveg végén majd újra visszatér. E rész döntően politikai elemzés, jogfilozófiai témával a középpontban. Felszólító módja eltakarja, hogy ténylegesen a (valós) képviselők – és a közvélemény – meggyőzésére tett kísérlet. A második rész ellenben a képviselők felszólítása hazafias önvizsgálatra, olyan színpadi jelenetet idézve, mint például *A varázsfuvola* beavató papjainak a kérdései a próbák előtt a beavatásra várókhöz.

Az első rész kulcsmetaforája, az „épület”, a reformkori nemesi politikai szótár minduntalan visszatérő kifejezése volt. Széchenyi István már a *Hitel*ben is használta a politikára a házépítés metaforáját,⁶ későbbi műveiben olykor az ősi alkotmányról is mint épületről írt.⁷ A *Kelet Népe*ben mint bevett beszédmódot gúnyosan idézte fel az épület-metafora köré nőtt maradi érvelést: „El van döntve, hogy haladnunk kell, s megsemmisítve azon pompás, jóllehet értelem nélküli szójárásnak, vagy nemieknél [értsd: némelyeknél] tán igen is mély értelmű machiavelli cselnek varázsa, előmenetelünk ezen legátkozottabb gátja, miszerint a »dicső(!) magyar alkotmánynak épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba dőljön az egész«”.⁸ Széchenyi mindenestre tévedett, e politikai szójárás túlélte szinte az egész reformkort, a Pesti Hírlap egyik törvényhatósági tudósítása még 1847-ben is idézi – igaz, régi vágású politikustól, Felsőbüki Nagy Páltól, aki a nemesi adózást elutasító beszédben alkalmazta Sopron vármegye közgyűlésén:

„A magyar alkotmány egy nyolcz százados épülethez hasonlítható, mellynek igen jó, erős főfalai vannak, de belső elosztása mostani birtokosának alkalmatlan, s azon változtatni óhajtván, ha valaki azt tanácsolná, hogy az egészet ex fundamento le kell rontani, nem a legjobb reformáló tanácsot adná, s bizonyos jobbat az, ki az épületet – mellynek erős falai, jó teteje van, melyek századok viszontagságait állották ki – csak belülről javaslaná czélszerűbben felosztani, s főfalait sértetlenül hagyni, ez, sokkal elfogadhatóbb.”⁹

⁶ SZÉCHENYI István, *Hitel*, Trattner, Pest, 1830, XI. A szóban forgó bekezdés – amely azokról a politikusokról szól, akik nem az alappal, hanem a tetővel kezdik az építést – variációját lásd Petőfi *Az országgyűléshez* című költeményében. Vö. HORVÁTH János, *Petőfi Sándor*, Pallas, Budapest, 1922, 532.

⁷ SZÉCHENYI István, *Stádium*, Wigand, Lipcse, 1833, 152.

⁸ SZÉCHENYI István, *Kelet Népe*, Wigand, Pozsony, 1841, 39. *Naplójának* egyik bekezdése arról tanúskodik, hogy az idézett mondatban a szerző talán Metternich hercegre célozott, mint aki „machiavelli csel” gyanánt használta ezen érvelést. Lásd: SZÉCHENYI István, *Napló*, Gondolat, Budapest, 1978, 1303. (1848. augusztus 11-i bejegyzés.)

⁹ Pesti Hírlap 1847. szept. 28, 2. Idézi: MELKOVICS Tamás, *Felsőbüki Nagy Pál*, Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvág, 2013, 209.

Ám az épület-metaphora nemcsak a politikai rend átalakítását elvető érvelésekben volt használatos, hanem az átalakítást pártolóokban is. Wesselényi Miklós *Balítéletekről* című művének azon részében, amely szembesítette az ősi alkotmányt („ezen ősi tisztes épületünk”-et) az egyenlő emberi jogok kívánalmával, ugyanezt a metaforát használta, azt igyekezvén kimutatni, hogy nemesek és nem nemesek jogi egyenlőtlensége, úr–szolga viszonya nem az alkotmány eredeti része, hanem későbbi „ragadék” (hozzáépítés). Azért idézek hosszabban e könyvből, hogy látni lehessen, hogy az épület-metaphora fikcióalkotó kiterjesztése értekező prózai szövegekben is előfordult, nemcsak olyan költeményekben, mint a Petőfié.

„Ezen kemény kötések [ti. az uralkodó és nép közötti kölcsönös kötés, és a belőle következő jussok és kötelességek] erősítik alkotmányunkat arra, hogyha a határtalanságra vágyás fenyegető fellegei tornyosulnának is felette össze, az önkény villámai csapkodhatnak ugyan reá, de erős falait le nem dönthetik. Hogy pedig alulról jövő földrengés veszélyes rázkódásai szét ne onthassák épületünket s védve legyen a zabolátlan függetlenség szélvészai ellen, sérthetetlené van a királyi hatalom szentelve, illő erő van ahhoz kapcsolva a törvények végrehajtására s hatalom adva fenntartani a rendet s tiszteltetni mindenkivel a törvényt; polgári alkotmányunkat nyugodtan lakhatóvá s csendes enyhellyé teszi a személy s birtok sérthetlensége s bátorsága, s a törvény kiszolgáltatására rendelt teljes szabadsággal bíró ítélő székek.”¹⁰

Még egy példa, immár 1848-ból. A Batthyány-minisztérium március 25-én az egyik tagját, Szemere Bertalant Pozsonyból Pestre küldte az ottani forrongás lecsillapítására. Megérkezése estéjén, többek közt ezt mondta a fáklyászenére összegyűlteknél: „Legyetek biztosak benne, hogy mi híven megőrizzük az elveket, melyeket kivívtunk. És alkalmazni fogjuk azokat minden következményeikben. Az ő alkotmány, mint egy vén épület, összedőlt, új fog omladékainak helyén emelkedni. De ehhez idő kell, és az időben rend, béke és bizalom, de félre ne értsetek: béke, rend és bizodalom sohasem a szabadság rovására kell.”¹¹ A régebbi szövegek, a metafora adta nyelvi lehetőségeket kihasználva, arra intettek, hogy elég erősek az épület (alkotmány) falai, vagy arra, hogy egy vihar, földrengés összeronthatja őket. Hangsúlyozhatták, hogy védelmet nyújt a lakóinak, de azt is, hogy szűkös. Biztathattak arra, hogy erősítsük meg a falakat, a tetőt, vagy arra, bővítsük ki az épületet, hogy többen beleférjenek. 1848-ban lehetett először múlt időben fogalmazni az épületről: „összedőlt”.

Nem *A nemzetgyűléshez* szövegében kapcsolódott tehát össze először az épületnek (mint az alkotmány helyettesítőjének) a metaforája a viharok vagy a ház alapoktól való újjáépítésének a képzetével. Amit Petőfi változatában meglepőnek (radikálisnak) találhatott a korabeli olvasó, inkább e néhány sor volt: „S az új vihar szétfújta födelét, / S lakói most az ég alatt tanyáznak, / Mint a vadállat és mint a madár.” (13–15. sor.) A költemény második része képes beszédének értelemadó háttere a 14. sorig az ősi alkotmány értelmezése volt, a 14–15. sor azonban másik politikai szótárt hív elő a repertoárból: a szerződéselméletet, a természeti és a politikai állapot megkülönböztetésének központi témáját. Értekező nyelvre fordítva, a beszélő azt „állítja” e sorokkal, hogy a nemzet – alkotmányának, politikai keretének szétesésével – visszajutott a ter-

¹⁰ WESSELÉNYI Miklós, *Balítéletekről*, Bukarest, 1833, 182–183.

¹¹ Idézi: HERMANN Róbert, PELYACH István, *Bevezető = SZEMERE Bertalan Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990, 15.

mészeti állapotba. Amiből az következnek, hogy politikai állapotba kerüléséhez – ahhoz, hogy újból közösség, nemzet lehessen – új társadalmi szerződésre van szükség: azaz új alkotmányra.

A nemzetgyűléshez érvelése egyszerre forradalmi és revolúciós: a természeti állapotra utalás „közvetlenül és megkerülhetetlenül felveti a kezdet problémáját”, hogy Arendt szavait használjam, ám már a következő sorok (16–17. sor) történelmi párhuzama ismétlésként, újra megtörténésként mutatja be a jelen politikai feladatát. „Mit őseink egy ezredév előtt / Tevének, azt kell tenni most tinektek” – a szöveg e szavakkal visszatér a nemesi szótárhoz: ahhoz a politikai nyelvhez, amely sokkal otthonosabb a népszószóló hallgatói számára a fiktív nagyjelenetben, s a mű egykorú olvasói számára is, mint a szerződéselméleté. A történelmi párhuzam nem egyszerűen a honfoglalásra utal,¹² hanem a pusztaszeri alkotmányozó országgyűlésre (mint az ősi alkotmány létrehozásának eseményére), erre az Anonymus *Gestájának* egy szöveghegyére támaszkodó politikai mítoszra, amelyet a költészetből is ismerünk, például Vörösmarty Mihálytól: „Pusztaszer a nevem, itt szerzett törvényeket Árpád / Hőseivel, s a hont biztos alapra tevé.” Mint látható, az 1830-ban írt epigrammában törvényhozás, hon és épület-metaphora hasonlóan kapcsolódik össze, mint korábbi, az alkotmányról szóló reformkori idézeteinkben.

Petőfi nem minden politikai költeményében következnek radikális politikai javaslatok a radikális kijelentésekből és felhívásokból. A *nép nevében* elsöprő erejű vádbeszéd a nemesség ellen, ám a javaslata megegyezik a liberális elitével: biztosítani kell a jogegyenlőséget. Ezért is arathatott sikert az 1847-es ellenzéki estélyen.¹³ 1848 politikai helyzetének radikális értelmezése A nemzetgyűléshez szövegében – tudniillik, hogy a közösség tagjai visszajutottak a természeti állapotba, azaz a nulláról lehet kezdeni a politikai állapot rendezését – nem társul radikális vízióval az „új hazáról”, az új alkotmányról. A költemény 21–28. sorainak szokványos aufklérista képkészlete a régi-új váltást mintha középkor-újkor átmenetként kívánná megjeleníteni, s egyfajta jogegyenlőségi és felvilágosult (egyházi befolyástól mentes) társadalmi állapotot tárna elénk. A 29–30. sor pedig – „Nem mondom én: a régi épületnek / Dobjátok félre mindenik kövét” – egyenesen mérsékelt politikusnak mutatja a beszélőt, aki immár nem kezdetnek, hanem átalakító folytatásnak tekinti az új alkotmány létrehozását. Ezek a sorok a gyakorlati politikai okosság hangján igyekeznek szólni.

A nemzetgyűléshez második részében érdekes annak hangsúlyozása is (a 22. és a 35–37. sorokban), hogy az új „épület” (alkotmány) tartós kell legyen, „tartósabb a réginél”, amely ezer évet élt. Adódik a kérdés: hogyan lehet ilyen tartós alkotmányt megalkotni? A költeményből mit sem tudunk meg arról, mi lehet az új alkotmány forrása. A szokások? A természetjog? A nemzetjellem? Az összehasonlító jogtudomány? Úgy tűnik, a mű harmadik része ad valamiféle választ a kérdésünkre: a honfiérzelem lehet a forrása, vagy legalábbis a biztosítéka. Itt a szöveg ismét politikai szó-tárt vált: a jó és rossz törvényhozó elkülönítéséhez republikánus érveléssel¹⁴ fog hozzá a beszélő, amikor az egyéni hiúságot, önrédekert nevezi a rossz, s a vallási erejű

¹² Vö. KERÉNYI, i. m., 392.

¹³ Uo., 300.

¹⁴ A „republikánus” kifejezés itt nem azt jelenti, hogy „köztársaságpárti”, hanem a római *res publica* erényeit középpontba állító politikai nyelv elnevezése. Vö. Maurizio VIROLI, *Repubblicanesimo*, Laterza, Roma–Bari, 1999.

honszeretetet a jó törvényhozó jellemzőinek. Az önzetlen, önérdekmentes honfiérzelemtől áthatott tanácskozásból fakadhat tehát az új alkotmány. A „szentelt küszöb” említése szakrális aurát teremt a törvényhozás számára. Olyan hangvétel ez, ami egyáltalán nem jellemezte a szerző korábbi, hasonló témájú költeményeit. Persze az 1848 legelején írott *Az országgyűléshez* című alkotás címzettjei politikusok voltak, *A nemzetgyűléshez* címzettjei viszont: Törvényhozók – még ha személyükben részben azonosak is.

II. Az első kontextus

Könnyen lehet azonban, hogy *A nemzetgyűléshez* egészen másfajta hatást és értelmezést váltott ki 1848-as olvasóiból, mint amit az én eddigi elemzésem sugallt. Történt ugyanis, hogy a Pesti Hirlap ugyanazon számában, amelyben a *Pest, jul. 4.* című költemény nyilvánosságra jutott, megjelent egy Petőfihez intézett, terjedelmes nyílt levél is az egyik népképviselő, Nagy Károly tollából. Még a műfajuk is azonos volt: a nyílt levél a *Szózat Petőfi Sándorhoz!* címet viselte. Nem valószínű, hogy sok olvasója lett volna e lapszámnak, aki csak a költeményt olvasta el, s a prózai szózatot nem. Márpedig e szöveg keresetlen szavakkal bélyegezte meg Petőfit – többek közt olyan jellemvonásokat tulajdonított neki rögtön az első mondatokban, amelyeket ő a maga költeményében a rossz törvényhozóhoz (és egyben rossz hazafihoz) társított: hiúságot és önzést. Bosszúvágygal, hazugsággal, rágalommal vádolta meg, s a következtetése így hangzott: „Olyan ön, mint a fertőbe hevert disznó, mely minden hozzá közeledőt kíméletlen bekever.”¹⁵ A Pesti Hirlap olvasója két Petőfi Sándorral találkozott tehát aznap: a *Pest, jul. 4.* emelkedett hangú költőjével és a nyílt levél alávaló címzettjével.

A nemzetgyűléshez című alkotásnak az egyik elsődleges kontextusa a költő választási kudarca, azt követő harca a megválasztott képviselő, Nagy Károly ellen, s a választás eredményének megsemmisítéséért. E történetet rendkívül alaposan feldolgozták Petőfi kutatói, előbb Mezősi Károly, utóbb két tanulmányban Urbán Aladár.¹⁶ Az ő elbeszélésükben nemigen kapott szerepet a költemény. Kétfajta feltételezéssel élhettünk: 1. A *Pest, jul. 4.* válasznak készült a választási kudarcra, tanúsítva, hogy szerzője képes volt felülemelkedni egyéni sérelmén; ugyanakkor bemutatva a képviselői és a népszószólói felhatalmazás eltérését és aszimmetriáját (az utóbbi erősebb autoritását); nyilvánossá téve elmaradó képviselőházi szűzbeszédének tartalmát, miszerint a nemzetgyűlésnek alkotmányozóvá kellene válnia. 2. Lehet, hogy a *Pest, jul. 4.* megírása és közzététele taktikai lépés is volt,¹⁷ hisz a költemény megadta a tiszteletet a nemzetgyűlésnek, amelytől Nagy Károly mandátuma igazolásának megtagadását, a választási szabálytalanságok kivizsgálását, új választás kiírását várta. S egyben a szerzőt felelősségteljes, megfontolt politikai szereplőként kívánta bemutatni, akivel szemben

¹⁵ Pesti Hirlap, 1848/99, július 5, 622.

¹⁶ Itt a téma legutóbbi összefoglalására hivatkozom: URBÁN Aladár, *Petőfi választási kudarca és az országgyűlés*, Irodalomtörténeti Közlemények 2001/1–2, 397–413.

¹⁷ Fél mondatban Kerényi Ferenc is utalt arra, hogy *A nemzetgyűléshez* mondandója talán taktikai okokból olyan, amilyen. Lásd: KERÉNYI, i. m., 423.

nem lehet felhozni az előző hónapokban gyakran elhangzott vádat, miszerint radikális – királyellenes, minisztériumellenes – izgató volna.¹⁸

Az első feltételezés összhangban van azzal, amit tanulmányom I. részében írtam. A második feltevés nem egészen. A költemény ünnepélyessége tagadhatatlan; a nemzetgyűlést olyan politikai tekintéllyel ruházza fel, amilyennel a szerző sosem övezett egyetlen más testületet sem. A benne színre vitt nagyjelenetnek azonban mégsem a képviselők a főszereplői, hanem a népszószóló. Vajon hogyan fogadták a valós képviselők a fiktív jelenetet, amely néma szereplőkké, statisztákká változtatta őket? Hogyan értelmezték a kétféle felhatalmazás (képviselői – népszószólói) ki nem mondott, ám érzékeltetett aszimmetriáját? Nem tudjuk a választ, de lehetnek kételyeink, valóban eléggé taktikus volt-e a szöveg megformálása. A *Pest, jul. 4.* népszószólója valóban nem radikális izgató, beszédcselekvése belátást, nyugalmat sugároz. Ám a politikai mondandója – a nemzetgyűlésnek alkotmányozóvá kellene válnia – mégis radikális. Az ellenzéki Marczius Tizenötödike, amelynek köréhez Petőfi is tartozott, így fogalmazott július 1-jén az összeülő testület legfőbb feladatairól: „A nemzetgyűlésnek sok különféle teendői lesznek. Pénzt teremteni és katonát ajánlani a két legfőbb feladat, melly rá vár.”¹⁹ A cikk írója ehhez teszi hozzá további (ellenzéki) elvárását: semmisítsék meg a sajtótörvényt. A *Pest, jul. 4.* programja jóval túlment ezen az elváráson.

Egyszóval, ha a költemény taktikai lépésnek is volt szánva, akkor valószínűleg nem volt eléggé taktikus. Megjelenésének az említett körülménye pedig (a másik „szózáttal” való egyidejű közlése) vélhetően lerontotta a szándékolt hatást. Petőfi legközelebb július 7-én szólt a népképviselőkhöz: kis nyomtatott röpcédulát osztatott szét a képviselőházban,²⁰ amely felszólította a honatyákat, hogy ne üljenek Nagy Károllyal egy sorba, mert becstelen ember, aki nem fogadta el az ő párbajkihívását. Nagy a távolság a *Pest, jul. 4.* emelkedettsége és a röpcédula személyes hadakozása között. A képviselőház megfelelő bizottsága mindenestre előbb igazolta Nagy Károly mandátumát, utóbb azonban, a szabálytalanságokat szóvá tevő választói petíció hatására, külön vizsgáló bizottságot állított fel. Azaz Petőfi elérte, amit július elején választási ügyében a képviselőházban elérhetett. A történet vége pedig – a vizsgálatot mégsem folytatták le, Nagy Károly képviselő maradt, a radikálisokhoz csatlakozva – már nem érinti *A nemzetgyűléshez* megítélését.

III. A második kontextus

A nemzetgyűlés ünnepélyes megnyitására 1848. július 5-én került sor, aznap tehát, amikor a *Pest, jul. 4.* megjelent. Vajon miért viselte a költemény a címében az előző nap dátumát? A kézenfekvő magyarázat az, hogy a művet aznap, 4-én írta a költő, vagy legalábbis azt kívánta sugallni, hogy aznap írta. A képviselők azonban már 4-én találkoztak egy nem hivatalos, nem nyilvános „előleges ülésen”. Lehetséges tehát, hogy a költemény címe arra utal, hogy a költő szerint a 4-i ülés volt a képviselőház

¹⁸ A március végén röplapon terjesztett *A királyokhoz* című költeményének, s még inkább a május 10-i népgyűlés minisztérium-bírálatának visszhangja „fordulópontot” jelentett Petőfi népszerűségében, s elindította politikai „marginalizálódását”, ahogyan KALLA Zsuzsa fogalmazott. Lásd: *Petőfi politikusi képe 1848–49-ben* = KÖRMÖCZI Katalin (szerk.), *A márciusi ifjak nemzedéke*, Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2000, 79–101.

¹⁹ Marczius Tizenötödike, 1848/93, július 1, 372. A szerző: Csernátoni Lajos.

²⁰ URBÁN, i. m., 407.

igazi első ülése, és nem az 5-i ceremónia. Mindenesetre azáltal, hogy a költemény 5-én megjelent, az olvasók egy részének alkalmá nyílt összehasonlítani a benne megjelenített fiktív nagyjelenetet a valóságos megnyitó ünnepséggel. A két esemény nemcsak lefolyásában, de politikai jelentésében is eltért egymástól. Például különbözött a főszereplő személye: a költeményben a népszószólóra, a valós ceremónián a nemzetgyűlést megnyitó István főhercegre irányultak a tekintetek. S ez az eltérés máris felhívja a figyelmünket arra, hogy a politikai valósághoz képest mi hiányzik *A nemzetgyűléshez* politikai fikciójából: a király. A költemény úgy tesz, mintha az ország nem volna királyság – logikusan, hiszen azt sugallja, hogy beállt a természeti állapot, azaz a korábbi társadalmi szerződés érvénye megszűnt.

De lássuk előbb, hogyan számolt be a két, már említett hírlap az 5-i megnyitó ünnepségről! A kormánypárti Pesti Hírlap például ilyen szavakkal: „Lent a teremlépcsőnél ő felségét a fentebb érintett meghívó küldöttség fogadta, s ugyanaz vezeté is be a terembe. / Nem kísértjük meg leírni az örömet és lelkesedést, mellynek nyilatkozatai közepette ő fönsege az elnöki széket elfoglalta.”²¹ A Marczius Tizenötödike kissé más tónusban, az ünnepség városi eseményeiről is tudósított: „A látvány aligha nem volt nagyszerű. Ugyancsak durogtatták a mozsarat. / Mészáros hadigőzös előállott, s a Dunán le s fel hatalmasakat lődözgetett a légbe. / Zászló, dob, nemzetőrség, katona, és zene. Ezek persze el nem maradhattak. / De ezt láthatta mindenki, mondjuk el azt, ami odabent történt... [...] Az ünnep a lényegre nézve szomorú volt, visszataszító és leverő. / A sok feliratok, leiratok vagy mifélék voltak, a szabadság hív barátaiban sértő érzést gerjesztettek. / Pirulnunk kell, hogy a felelős ministerium a király, s a helytartó [ti. István főherceg] szájába saját felelőssége mellett ennyi kopott és üres phrasist ad. / Az ember nem hallott egyebet, mint legfelségesebb, legkegyelmesebb, legdicsőségebb, más részről legalázatosabb, legkissebb, s nem tudom én mennyire hódoló jobbagyok.”²²

A valós ünnepség tehát monarchikus jellegű volt, régi formákat követő, történeti mélységű, aprólékosan szabályozott ceremónia.²³ Ugyanakkor nagy kiterjedésű tömegszórakoztató látványosság is. Vélhetően hűen számolt be az eseményről mindkét lap tudósítója: a Pesti Hírlap leírta a főherceget fogadó képviselők lelkesedését, a Marczius Tizenötödikéé pedig a visszataszítást, amit az ünnepség monarchikus nyelvezete keltett benne. Milyen egyszerű, noha nagyszabású, ceremóniamentes és demokratikus jelenet ehhez képest a költeményé! Ünnepélyességét nem ágyúszó, zászlók, utcai nézők, zene, udvari szertartásosság biztosítják, hanem csupán a szavak hatása. Mindkét esemény (valós és fiktív) teátrális, ám az utóbbi igazán színházinak tűnik, hisz zárt teret képzelünk köré, s karnak és főszereplőnek olyan beállítását, amilyent valóban láthattak színpadon a korabeli nézők. A valós rendezvény ellenben birtokba vette, díszletté változtatta a városi tereket is. De leginkább a főszereplők kiléte választja el a két eseményt: a monarchikus hódolatot kiváltó főherceg, s a demokratikus tekintélyt sugárzó népszószóló, akik voltaképpen két legitimációfajta megjelenítői: az előbbi a tradicionálisé, az utóbbi a karizmatikusé.

²¹ Pesti Hírlap, 1848/100, július 6., 623.

²² Marczius Tizenötödike, 1848/96, július 5., 384.

²³ Ugyanílyennek írta le az eseményt maga Petőfi is *Históriai jegyzeteiben*: PETŐFI Sándor *Összes prózai művei és levelezése*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960, 503.

A tényleges magyar politikai tér 1848 júliusában is kétpólusú volt, egyik oldalán a királlyal, a másik oldalán a nemzettel, még ha az áprilisi törvények nagyot is változtattak a két fél viszonyán. A rendi dualizmus alaphelyzete²⁴ módosult, de nem szűnt meg. Továbbra is a politika két jogalanyának, uralkodónak és nemzetnek az egyezkedése határozta meg a közéleti cselekvések terét. A törvényhozáshoz továbbra is hozzártartozott az uralkodói szentesítés. Hagyományosan, 1848 előtt, a kormányzás királyi *reservata* (fenntartott jog) volt. „Az áprilisi törvények a »végrehajtó hatalmat« a király számára fenntartott *reservatából* a király és az országgyűlés által közösen gyakorolt (*communicata*) joggá alakították át.”²⁵ A nemzetgyűlés valós megnyitó ünnepe valójában ezt a kétpólusú politikai teret ábrázolta. A *Pest, jul. 4.* című költemény viszont nem akart tudni e politikai tér egyik pólusáról, jogalanyáról, a királyról. Fiktív nagyjelenete úgy tett, mintha a nemzet volna a politikai tér egyetlen jogalánya, méghozzá a szabad döntés, az alapítás eredeti állapotában.

IV. A harmadik kontextus

Így írt Kerényi Ferenc *A nép nevében* értelmezésekor: „Nem először tapasztaljuk, hogy Petőfi tudatos szóvisszhangokkal idézi fel liberális költőelődjei számára is érvényes, sőt evidens megállapításait, hogy azután egy ponton az ő verse elkanyarodjon tőlük. Ez a taktikus szerkesztésmód végigolvashatóvá és talán elfogadhatóvá tette az adott műveket olyanok számára is, akik egyébként ódzkodtak vagy eleve elzárkóztak volna Petőfi radikális világlátásától. Itt az előkép Kölcsey Ferenc híres beszéde a pozsonyi országgyűlésen az örökös megváltás ügyében (1834).”²⁶ A Kerényi által megfigyelt eljárás – ismert szólam felhasználása taktikai átalakítással – általában is jellemző arra, hogyan alkalmazta Petőfi a bevett politikai nyelveket a költeményeiben. „Az őseink vérük hullatásával szereztek a hazát” szólam felhasználása-átváltoztatása kis betoldással („és veritékkel”), amelyről tanulmányom I. részében szó esett, épp erre példa. Ugyanígy használta fel *A nemzetgyűléshez* szövege az alkotmányról szóló diszkurzusnak az épület-metaphora köré nőtt érvelését, fortélyos módosításokkal. De volt-e vajon olyan konkrét előképe a költemény e részének, mint amilyen *A nép nevében* számára a Kölcsey-beszéd lehetett?

A március eleje és július eleje közötti időszak politikai értelmét egészen másként ítélte meg *A nemzetgyűléshez* beszélője, mint a liberális elit zöme. Az előbbi azt „állította”, hogy a régi alkotmány (politikai keret) összeomlott, beállt a természeti állapot, új alkotmányt kell „teremteni”. Az utóbbiak viszont úgy vélték, hogy az átalakítás munkájának döntő része már végbement: a jogegyenlőségi törvények megszülettek, a kormányrendszer alkotmányos átalakítása megtörtént, Magyarország visszanyerte önállóságát az áprilisi törvényekkel. Mindezt ekként fogalmazta meg az átalakulás főhőse, Kossuth Lajos március 17-i Pest vármegyének szóló követjelentésében, melyet követtársával, Szentkirályi Móriccal együtt jegyzett:

²⁴ PÉTER László, *Ország és királya a hatvanhetes kiegyezésben* = *Uő, Az Elbától keletre*, Osiris, Budapest, 1998, 226. skk.

²⁵ PÉTER László, *Vaskalaposok és óvatos revizionisták. Gondolatok Kosáry Domonkosnak az 1848-as forradalomról írott legújabb könyvéről*, Aetas, 2002/2–3, 220.

²⁶ KERÉNYI, i. m., 299.

„Rövid szavakkal, mert nagy események ön magokban szöllenak: A király megadta hű magyar népének, képviselői által nyilvánított kívánatát; nádor a törvény értelmében mint helytartó teljes hatalommal ruházta fel, kormányozni az országot a király távollétének ideje alatt, egy független magyar ministerium által. – A nádor pedig e felhatalmazásánál fogva Gróf Batthyányi Lajost mint minister elnököt bizta meg a ministerium alakításával. – Az alkotmány valóság lett. A szabadság napja felderült. (...) egyszermind jelentjük, hogy ugyan azon ülésben a körülmények lehető viszontagságait fontolóra vévén, a követi tábla indítványunkra törvény alkotását határozta el, minden köz terheknek, mindenki által a hazában közösen és aránylagossan leendő viselésére, továbbá minden urbéri viszonyoknak az egész hazában egyszerre akként leendő megszüntetésére, miszerint a magány birtokosok kármentesítése a közállomány közbenjöttével eszközöltessék. / E két határozat által letétezt a szabadság talpköve, a felelős független magyar ministerium alakítása által feltétezt az alkotmány boltozatának zár köve, készen áll az épület, melynek falain belől egy egész nép ütheti fel boldogságának tanyáját.”²⁷

Az épület-metaphora épp olyan fontos szerepet kapott a követjelentésben, mint a költeményben, s különösen figyelemre méltó az idézett rész, illetve *A nemzetgyűléshez* zárlatának hasonlósága. „Készen áll az épület, melynek falain belől egy egész nép ütheti fel boldogságának tanyáját” – ekként írta le Kossuth az alkotmányozás (átalakítás) célját, s ugyanígy az épületben bennlakók boldogságát nevezi meg célként a költemény beszélője. Am fontosak az eltérések is: a követjelentés monarchikus lojalitása (amely messzemenően illeszkedik a július 5-i megnyitó ünnepség szelleméhez), a szabadság hangsúlyozása (amely fogalom, meglepő módon, nem kerül elő Petőfi e művében), s mindenekelőtt az esemény értékelése. Kossuth szövege az alkotmányozás (átalakítás) befejezettségét hangsúlyozza – *A nemzetgyűléshez* beszélője viszont nem tud a régi alkotmány átalakításáról, csak az összedőléséről tud, s arra hívja fel a népképviselőket, alkossanak újat. A költeményt tehát úgy is tekinthetjük, mint Petőfi önkéntelen vagy tudatos válaszát Kossuth követjelentésére.

²⁷ KOSSUTH Lajos, *Összes munkái*, XI. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951, 665–666.